

“Paul! Telefon til deg! Det er julenissen!»

Da jeg traff Paul første gang, hadde han dusjet fire ganger i løpet av sitt første halve år i ny bolig: En gang der, tre ganger på besøk hos mor. Boligen skulle bli bydelens nye spesialenhet for mennesker med utviklingshemning og utfordrende atferd, og i alt var vi rundt 20 personale som arbeidet med Paul og en annen beboer. Sammen med Paul var vi som regel to.

Paul er en stor, kraftig mann. Han er godt voksen, og har epilepsi og nedsatt forståelse for verden rundt seg – både på grunn av epilepsien, og på grunn av sin utviklingshemning. Store anfall har han ikke så ofte, men han har nærmest kontinuerlig det som kalles subklinisk epileptisk aktivitet. Dette preger ham mye i det daglige, men er ikke lett å se: mange ville nok bare betegne ham som «vanskelig» og «umulig». Sannsynligvis er det stadige brudd i Pauls oppfatning både av det som skjer både rundt ham, og i hans egne tanker. I enhver samtale eller situasjon kan han falle ut i kortere eller lengre øyeblikk. Det fører stadig til misforståelser og at han mister sammenhengen i det som skjer: Hva holder vi på med? Hva er det vi skal? Hvem skal gjøre hva? Hvorfor gjør noen det-og-det? Dette gjør det komplisert for ham å fungere i hverdagen, og vanskelig for oss å bistå ham i det daglige.

Personalet klarer ikke alltid å skape nok tydelighet i alle situasjoner til at Paul klarer å orientere seg etter et «bortfall». Jeg kan nettopp ha avtalt at jeg skal få lov til å skru på dusjen, og så blir han plutselig rasende når jeg gjør det. Slike misforståelser fører til mye uro i hans hverdag. Paul blir ofte sint og frustrert, og blir lett aggressiv når ting ikke blir slik han tror de skal være. Da kan han «låse seg», og bli høylydt, verbalt og fysisk utagerende, og noen ganger voldelig. I slike situasjoner kan det være vanskelig å få kontakt. Det kan være like galt å avbryte situasjonen som å fortsette, og om man trekker seg unna, kan han bli ennå sintere.

Det å bruke lek som hjelp til å komme gjennom vanskelige situasjoner med Paul møtte jeg for første

gang hjemme hos mor. Vi var på besøk hos henne, og Paul hadde ikke dusjet på tre uker. Mor sto inne på badet med ham, og jeg satt utenfor. Mens hun hjalp ham å dusje hadde Paul en samtale med ulike fantasifigurer, som snakket med hennes stemme. Dette begynte jeg å prøve ut sammen med Paul. Jeg oppdaget etter hvert at spesielt julenissen var en person som gav mye «goodwill» når vi skulle gjøre ting på badet. Paul er svært opptatt av julenissen, og det er et tema han selv også gjerne tar opp. Etter hvert endte vi opp med rene rollespill, hvor Paul hadde lengre dialoger med julenissen om hva han holdt på med. Paul satte stor pris på dette, og i begynnelsen gjorde det ingenting at han så at det var *jeg* som var nissen. Men etter en periode ble det tydelig at han ønsket en konkret tredjepart inn i dialogen. Så Paul begynte etter hvert å få telefoner fra julenissen på badet om morgenen. Å snakke i telefon er også noe han liker svært godt. Vi hadde dermed to sterke faktorer som trakk i sammen retning. Det gjorde at vi begynte å få ting til, som til da var blitt oppfattet som nærmest umulig. Paul kunne både få dusjet og barbert seg. Jeg diskuterte metoden med mor. Hun var veldig positiv, og syntes det var en av de bedre ideene hun hadde hørt på lenge fra et personale.

Samtalen med julenissen var ofte ett av dagens høydepunkter for Paul. Dette ble i hovedsak brukt på badet om morgenen, men også i situasjoner der Paul var utagerende og «hadde gått i lås». Da kunne vi også få god hjelp av julenissen.

På badet om morgenen kunne julenissen åpne med å si: «*God dag. Er det noen snille barn her?*». Paul kunne da bli kjempeblid og si «*Ja, jeg!*». Så kunne julenissen spørre: «*Hva skal du i dag, da Paul?*», og Paul kunne svare: «*Jo, jeg skal dusje! Kom og hør!*» Og så skrudde han på dusjen. Han hadde ofte tydelig lyst til å imponere nissen og fortelle og vise alt han kan. Og nissen lot seg villig både rive med og imponere. Nissen kunne også komme med forslag som Paul

ofte syntes var gode. For eksempel det å skru av dusjen og finne seg et håndkle. Paul kunne storkose seg og le, og blid og fornøyd fullføre situasjoner som bare minutter tidligere så ut som de ville ende i både utagering og vold.

Disse rollespillene var en del en større tilnærming som handlet om å bruke lek som en måte å løse opp i vanskelige situasjoner. Til å begynne med møtte denne tilnærmingen en del motstand i personalgruppen. Mange slet med å se fagligheten i det å leke. Men diskusjonen la seg etter hvert som folk fikk prøvd det ut i praksis, og det viste seg å være effektivt hjelp både i daglige rutiner og i konfliktsituasjoner.

Når det gjaldt telefonene fra julenissen hadde vi underveis kontinuerlige diskusjoner rundt etikken i det. Klarte Paul å holde fast på at dette var en rollelek? Eller trodde han virkelig at han snakket med nissen? Lurte vi ham? I vurderingen tenker jeg man også må se på alternativene vi sto overfor. Pauls hygiene var begynt å bli et helseproblem. Han var så sår bak at han blødde, og han fremsto generelt som svært ustelt. Tiltaket ble utviklet som et alternativ til bruk av tvang og makt. Og med det fant vi en effektiv måte å påvirke ham på som lettet situasjonene både for ham og oss, gjorde at hans hygiene kunne bli ivaretatt, og som bidro til å avverge vold mot personalet.

I løpet av de siste to årene har Paul hatt en svært positiv utvikling. Vanskene med å dusje har stort sett forsvunnet. De avtok i en periode hvor vi aktivt brukte en lekende tilnærming, inkludert telefonene fra julenissen. Om det var dette, eller at han etter hvert ble kjent med ny bolig og nytt personale, er ikke godt å si. Men det var med denne tilnærmingen vi virkelig begynte å «få det til» sammen med Paul. I dag har han langt færre betenkeligheter mot å gå på badet, og det er kanskje bare en dag eller to i måneden han vegrer seg mot å dusje. Så man kan si at telefonene fra julenissen gradvis har bidratt til å gi ham noen gode vaner. Vi har etter hvert kunnet tone dette ned, og i dag er tiltaket nesten ikke i bruk.

Men: Det gikk ikke bare som en lek. Tiltaket viste seg vanskelig å kvalitetssikre, ikke minst i en situasjon hvor det også skulle utføres av mange ufaglærte.

Ut fra diskusjonene rundt tiltaket oppsto etter hvert en usikkerhet om hvordan det egentlig ble utført av de forskjellige. I utgangspunktet var dette en måte vi kunne leke oss gjennom en vanskelig situasjon. Paul og personalet gjorde noe han syntes var gøy, og det fikk ham med på å gjøre de nødvendige tingene helt frivillig. Når vi begynte å undersøke nærmere, avdekket vi mye ulik praksis. Det opprinnelige tiltaket hadde utviklet seg til mange avarter, mange av dem langt ut over grensene for det som er faglig og etisk forsvarlig. Hos noen hadde tiltaket for eksempel degenerert til at julenissen ringte og fremsette trusler: «Hvis ikke du dusjer nå, får du ikke gaver til jul». Eller nissen kunne si at Paul slett ikke var snill når han slo. Dermed var det ikke bare julenissen som ble middelet, i stedet for samspillet og leken – men nissen ble attpåtil en moralsk bebreidende skikkelse som presset Paul til å gjøre noe han ikke ville. Da ble det ikke bare faglig uforsvarlig, men også etisk uholdbart.

Konklusjonen er at dette som tilsynelatende var et enkelt tiltak, krevde en høy grad av faglig og etisk bevissthet hos de ansatte. Jeg har erfart at dette ikke er noe man kan ta for gitt er på plass, og noe som heller ikke uten videre kan formidles, forklares, forstås og tas i bruk.

Når personalet står i en presset og vanskelig situasjon med en beboer som er på nippet til å bli voldelig, vil de prøve å løse situasjonen med de midler de opplever å ha til rådighet.

Hvilke muligheter de ser i akkurat det øyeblikket – og hva de velger å gjøre – kan man se som summen av deres grunnleggende forståelse av Paul og hans funksjonshemming, deres kunnskap om utviklingshemning, ferdigheter i miljøarbeid, forståelse av egen rolle, og deres egne holdninger, menneskesyn og verdier. Og *det* kan man ikke gi noen enkel oppskrift på.

Geir Ove Eide er vernepleier, ferdig utdannet 2003 ved Høgskolen i Bergen. Han har fortalt mye og mangt om Paul og julenissen til Thomas Owren, som her prøver å gjengi det kort.